

اسناد و تاریخ انقلاب اسلامی

• رحیم نیکبخت

مقدمه:

نگارش تاریخ بسته به مقطع و موضوع مورد توجه آن براساس و اتکای منابع و مأخذ امکان‌پذیر است. در تدوین تاریخ انقلاب اسلامی هم نیازمند مأخذ و اسناد معتبر هستیم. نظر به تحقیق چندین ساله نگارنده و مسئولیت‌های پژوهشی و نظارت بر طرح‌های متعدد اسنادی پیرامون تاریخ انقلاب اسلامی در مرکز اسناد انقلاب اسلامی مواردی به صورت تجربی حاصل گردیده در این فرصت ارایه می‌گردد امید است مورد توجه و نقد صاحب‌نظران تاریخ قرار گیرد. قبل از ورود به بحث لازم است در مورد سند توضیحی داده شود. سند در تعریفی عام به هر چیزی که حکایت از امری کند اطلاق می‌شود. در تعریف پژوهشگران تاریخ معاصر به منابع کتبی، دیداری و شنیداری گفته می‌شود که در روشن کردن وقایع تاریخی یا تبیین و تصریح رویدادها مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مورد منابع مکتوب چاپ شده نبایستی با منابع کتابخانه‌ای چون روزنامه‌ها و کتاب‌ها اشتباه کرد زیرا این گونه منابع به صورت مخفی منتشر و توزیع شده‌اند و در اغلب موارد به کتابخانه‌ها راه نیافته‌اند. در آرشیوهای خصوصی و نهادهای امنیتی و سیاسی از دسترس مردم عموم به دور هستند.^۱

دسته‌بندی اسناد

اسناد مورد استفاده محققان تاریخ انقلاب اسلامی را به دو دسته اصلی می‌توان تقسیم کرد:

اسناد تولید شده توسط انقلابیون و اسناد دولتی (ساواک، شهربانی، مجلس، وزارت خارجه، ...)

الف- اسناد تولید شده توسط انقلابیون (اسناد انقلابیون):

کلیه منابعی که توسط انقلابیون برای اطلاع‌رسانی، و ترویج آموزه‌های انقلابی تهیه، تکثیر و توزیع شده است بخشی از منابع و مأخذ مورد نیاز محققان و پژوهشگران تاریخ انقلاب اسلامی است. این منابع را می‌توان به منابع غیرکتبی هم سرایت داد از جمله نوارهای سخنرانی رهبر کبیر انقلاب و سایر شخصیت‌های انقلابی یا کارت‌پستال‌های تهیه شده توسط انقلابیون، فیلم‌های مستند از روزهای انقلاب. عکس هم نظر به ویژگی‌های خود در پژوهش‌های تاریخی به ویژه تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد. علاوه بر موضوع اصلی و تاریخی هر عکس از جنبه‌های دیگر هم قابل بررسی است از جمله افراد حاضر در تصاویر، نوع لباس، پلاکاردها و شعارهای که روی آنها.

اعلامیه‌هایی که علماء، مراجع، روحانیون و یا گروه‌های مبارز انتشار داده‌اند، بهترین اسناد تولید شده انقلابیون به شمار می‌رود.^۲

شب‌نامه‌ها، تراکت‌ها، بیانیه‌ها و نشریات زیرزمینی چون نشریه بعث و انتقام هم شامل این دسته از اسناد می‌شوند.

بسته به موضوع مورد بررسی پیرامون انقلاب اسلامی، محقق لازم است دواوین شعرا و حتی نوحه‌ها و مرثیه‌های قبل از انقلاب را هم به عنوان اسناد مکتوب مورد بررسی قرار دهد.^۳ ضمن آنکه خود شعارهای انقلابی هم همین جایگاه را در بررسی موضوعی دارا می‌باشد.

فعالیت انقلابیون در خارج از کشور به ویژه بعد از تبعید امام (ره) به عراق در سال ۱۳۴۴ گسترده‌تر شد نجف و مراکز دانشگاهی در اروپا و آمریکا و شبه قاره هند کانون فعالیت روحانیون انقلابی و دانشجویان مبارز به ویژه انجمن‌های اسلامی بود نظر به موانع کمتر، در خارج از کشور حجم انبوهی از اسناد تولید شده است تا جایی که برخی کتاب‌ها چون کتاب «نهضت امام خمینی» و کتاب‌های دیگر... منتشر گردیده است. نشریات دانشجویان ایرانی در خارج از کشور هم یکی دیگر از منابع قابل توجه است. پرواضح است در بررسی و تحقیق منابع و اسناد تولید شده انبوه دانشجویان غیرمذهبی چون تشکل‌های چپ (کنفدراسیون و...) و ملی را نبایستی فراموش کرد.^۴

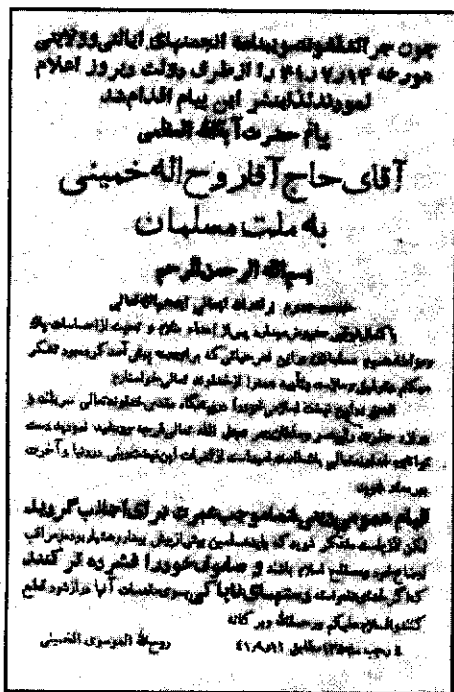
ب: اسناد دولتی

نهادهای دولتی و امنیتی حکومت پهلوی هر یک برحسب وظیفه

سازمانی خود مأمور بوده‌اند اطلاعات و گزارش‌هایی را از سطح جامعه و گروه‌ها و شخصیت‌های مورد نظر تهیه و به مسئولان مربوطه ارایه نمایند. نظر به ثبت و ضبط اخبار، حوادث و رویدادها در نزدیکترین زمان به وقوع آنها می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران قرار گیرد. قبل از تشکیل ساواک،^۵ شهربانی علاوه بر پیگیری مسایل انتظامی بر فعالیت‌های سیاسی و امنیتی هم نظارت و کنترل داشت لیکن پس از تأسیس ساواک - سازمان اطلاعات و امنیت کشور - پیگیری مسایل امنیتی برعهده ساواک گذارده شد. در بایگانی نیروهای انتظامی و امنیتی با دو گونه دسته‌بندی اسناد مواجه هستیم نخست پرونده‌های موضوعی و دیگر پرونده‌های انفرادی. پرونده‌های موضوعی شامل احزاب، گروه‌ها، برخی حوادث چون وقایع ۱۵ خرداد و... و پرونده‌های انفرادی شامل اسناد گردآوری شده در مورد افراد شناسایی شده فعال اختصاص دارد. ضمن اینکه هر برگ سند طبقه بایگانی متفاوتی از محرمانه، خیلی محرمانه و سزّی داشته است که امکان استفاده و بهره‌برداری هر یک مشخص و محدوده خاصی داشته است.

اسنادی که توسط شهربانی از تاریخ انقلاب (موضوعی و انفرادی) تهیه و بایگانی شده است اغلب از عمق و محتوای بالایی برخوردار نیست با این حال نمی‌توان این اسناد را بی‌ارزش تلقی کرد. در گزارش‌های شهربانی رفت و آمدها کنترل می‌شد و یا از توزیع اعلامیه‌ها اخباری انعکاس یافته است اما از محتوای مذاکرات در جلسات کمتر می‌توان مطلع شد. در عوض ساواک با مأموران آموزش دیده خود سعی در نفوذ بین گروه‌های فعال ضد رژیم داشت و از جلسات و محتوای مذاکرات مطلع می‌گردید. به عبارت دیگر اسناد ساواک را کیفی و اسناد شهربانی را کمی می‌توان ارزیابی کرد.

تحولات امنیتی و انتظامی مهم کشور توسط ریاست ساواک به دفتر نخست‌وزیری و دربار ارسال می‌شد اسناد موجود در نهاد ریاست‌جمهوری فعلی اسناد مهم این دو نهاد می‌باشد. اسناد فوق گزارش پالایش شده و خلاصه شده‌ای است که برای اطلاع و تصمیم‌گیری نزد شاه ارسال می‌گردید. در این اسناد نحوه انعکاس اخبار، رویدادها، عکس‌العمل و نحوه‌ی برخورد و دستورات مسئولان بالای نظام پهلوی و شخص شاه می‌تواند تبیین شود. علاوه بر این دو مرکز مهم در دادرسی ارتش پرونده‌های

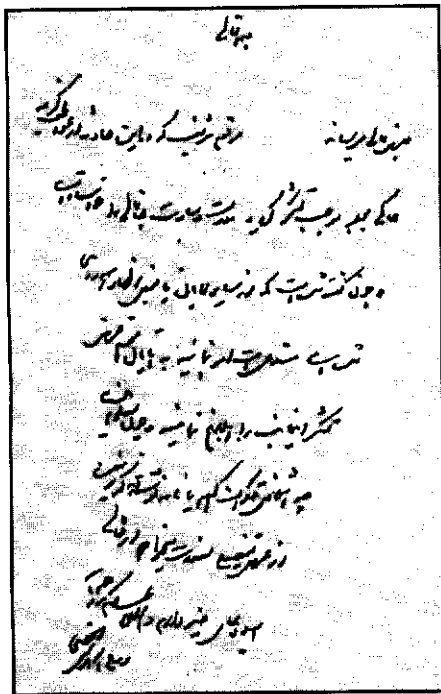

محاکمات فعالان نهضت وجود دارد که مسیر محاکمه و صدور احکام و دادخواست و موارد اتهام آنها روشن می‌شود.

علاوه بر اسناد نهادهای امنیتی، انتظامی کشور، انبوهی از اسناد موجود در آرشیوهای مجلس شورای ملی سابق و مجلس سنا، وزارت امور خارجه هم بسته به موضوع محل مراجعه محققان تاریخ انقلاب است. فعالیت مبارزاتی ایرانیان خارج از کشور، روابط ویژه ایران با برخی کشورها چون اسرائیل در اسناد وزارت امور خارجه گزارش گردیده است. و یا وضعیت انتخابات و دخالت‌های حکومت در امر انتخابات، تظلم‌هایی که به مجلس شده، مذاکرات نمایندگان مجلس در طی تصویب برخی قوانین در اسناد برجای مانده مجلس روشن می‌گردد.^۶

آسیب‌شناسی اسناد امنیتی

علی‌رغم اهمیتی که اسناد به ویژه اسناد امنیتی در تدوین تاریخ انقلاب اسلامی دارند،^۷ آسیب‌هایی از اطمینان مطلق به صحت این اسناد پژوهش‌ها را تهدید می‌کند که به موارد تجربی آن می‌پردازیم.

گزارش‌ها، مکاتبات مندرج در پرونده‌های انفرادی و موضوعی آرشیو شده توسط نهادهای انتظامی و امنیتی بدون بررسی کارشناسانه نه تنها به تبیین زوایای تاریک تاریخ انقلاب کمک نخواهد کرد بلکه به مبهم‌تر شدن زوایای روشن هم خواهد انجامید:

۱- اسناد بی‌تاریخ، بی‌شماره که صادرکننده، تاریخ واقعه و تاریخ گزارش را دارا نمی‌باشد قابل استناد نیست.

۲- در بررسی اسناد گاه‌با اسناد متناقض مواجه هستیم که از یک واقعه یا یک فرد دو روایت کاملاً متفاوت ارائه می‌دهند در صورت اطمینان به این اسناد می‌تواند پژوهش‌ها را بی‌اعتبار نماید.

۳- گزارش‌های ارسال شده به نهادهای انتظامی و امنیتی توسط مأموران - منابع - تهیه می‌گردیده است که محتوای گزارش‌ها به نسبت میزان سواد، آموزش‌های مربوطه و تعلقات فردی و گروهی می‌تواند متغیر باشد. ضمن اینکه در بررسی اسناد گزارش‌های ساواک به نسبت شهربانی از کیفیت بالاتری برخوردار است.

۴- استناد به متن بازجویی‌ها، اعترافات به جهت شیوه‌هایی که برای اخذ آن مورد استفاده قرار می‌گرفت فاقد اعتبار است. استفاده از شکنجه برای تخلیه اطلاعاتی، دستگیرشدگان را در وضعیتی قرار می‌داد تا آنها به کارهای کرده و نکرده اعتراف نمایند. اتکا به چنین اسنادی دارای حداقل اعتبار است.

۵- استفاده از سند یا گزارشی بدون توجه به اسناد قبلی و بعدی یا استناد فقط به قسمتی از یک سند بدون توجه به مطالب قبلی و بعدی آن هم به اعتبار پژوهش خدشه وارد می‌کند.^۸

۶- برخی گزارش‌ها واقعیت نداشته و مأمور سندسازی می‌کرده است. محقق اگر بر موضوع مورد تحقیق اشراف نداشته باشد گزارش واقعی و غیرواقعی را نمی‌تواند تشخیص دهد.^۹

۷- بسیاری از مأموران محلی ساواک ملاحظه افراد صاحب نفوذ و ملاحظات منطقه‌ای و محلی را در گزارش‌ها اعمال می‌کردند و در بسیاری از موارد برای امن نشان دادن منطقه خود از ارسال گزارش‌های واقعی به مرکز خودداری می‌کردند و یا گزارش‌ها را به نحوی تنظیم می‌کردند تا مورد بازخواست قرار نگیرند. ساواک مرکز متوجه این امر هم بود و با اعزام مأموران ویژه از تهران به کشف گزارش‌های غیرواقعی می‌پرداخت.

۸- در نواحی مختلف ایران زبان‌های ایرانی رایج است مأموران در گزارش از حوادث و رویدادهای این مناطق مجبور به ترجمه و نگارش به زبان رسمی کشور بودند در این برگردان اغلب محتوای گزارش‌ها نامفهوم یا مغایر با آنچه روی داده است مواجه می‌شویم.

استفاده از اسناد بعد از انقلاب

استفاده از اسناد امنیتی پس از پیروزی انقلاب سرگذشت پرفراز و فرودی دارد. برخی گروهک‌ها و گروه‌های افراطی یا تسلط بر مراکز اسنادی در اولین گام به استفاده سیاسی و افشاگرانه علیه افراد و شخصیت‌ها پرداختند. این گونه استفاده در کانون‌های پرتلتهاب انقلاب چون تبریز و اصفهان و قم شیوع بیشتری داشت.^{۱۰} گویا آرشیو اسناد

اداره کل سوم ساواک که مهمترین قسمت ساواک هم به حساب می‌آید مدتی تحت اختیار اعضای انجمن حجتیه هم قرار داشت که با دستور صریح امام خمینی (ره) از اختیار آنها خارج گردید. پس از تسخیر لانه جاسوسی آمریکا اسناد به دست افتاده هم به این شکل مورد استفاده قرار گرفت.^{۱۱}

روابط عمومی وزارت اطلاعات به عنوان نهادی که اسناد ساواک سابق در اختیارش قرار گرفت اولین مجموعه اسناد روشنگر تاریخی این نهاد امنیتی را در سال ۱۳۶۸ با عنوان «فرازهایی از تاریخ انقلاب به روایت اسناد ساواک و آمریکا» منتشر گردید. این نهاد پس از پایان جنگ و ایجاد ثبات در کشور با ایجاد مؤسسه پژوهش‌های سیاسی و مرکز بررسی اسناد تاریخی برنامه‌ای مدون جهت پژوهش و انتشار اسناد تدوین کرد که در مطالب بعدی به آن خواهیم پرداخت. نهاد نخست‌وزیری هم در همین سال‌ها مذاکرات هیأت دولت در قضایای خرداد ۱۳۴۲ را منتشر نموده است.

از اسنادی که توسط انقلابیون تولید شده است اولین مجموعه در خارج از کشور در سال ۱۳۵۷ چند ماه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی توسط سازمان دانشجویان مسلمان ایرانی منتشر گردید با عنوان «پاره‌ای از اعلامیه‌های منتشره در ایران در ماه‌های تیر و مرداد ۱۳۵۷». اولین تلاش ارزشمند که پس از پیروزی انقلاب صورت گرفت توسط مرحوم حجت‌الاسلام علی دوانی^{۱۲} بود که مجموعه‌ای ۱۲ جلدی تحت عنوان «نهضت روحانیون ایران» را با مساعدت مالی مرحوم آیت‌الله حائری تهرانی منتشر نمود قسمت عمده این کتاب دوازده جلدی را اعلامیه‌ها و بیانیه‌های نیروهای انقلابی تشکیل می‌دهد.^{۱۳}

انتشار مجموعه پنج جلدی «اسناد انقلاب اسلامی» در سال

متن تلگراف حضرت آیت الله العظمی آقای میلانی متع الله

بطلان بقائه

تهران زندان

جناب حجة الاسلام والاسلامین آقای حاج سید محمدعلی قاضی طباطبائی دامت

خیر یادداشت حضرتعالی و رجال علم و فضیلت دلتوی موجب ناراحتی و تأثر فوق العاد است چنین ابتلاء در اولیا سابقه دارد **هو الله اعلم** ان الله اعلم - روحانیت پشتیبان شه و در افکار عمومی پیروز میباشد و حمایت حضرت بقیة الله ارواحنا فداه کاملأ مورد مینامیم - انتظار اصلاح به تمسک احوال دارم و به هر گونه فرمایش حاضریم

عهد محمدعلی حسینی

در حالیکه ملت ایران برای احترام از برادر گمش از هر عمل متقابل خودداری مینماید متجاوزتر میگردد ما برای آخرین بار هیئت حاکمه را اندرز میدهم پیش از این با مقدمه نکند مقررات آسمانی و قانونی اش را پایبند قرار نهد ملت مسلمان ایران بسان برادران الجزایری خود قادرند هر یک مهنی خاک بیفشانند و هائلان را زیر تلأ خاک مدفون کنند - صرف منظم مسلمانان ایران بفرمان مراجع محترم کوبیدن عوامل استعمار هر لحظه آماده جانبازی هستند ان الله اعلم من الامونین انفسهم و اموالهم فان لهم الجنة یقاتلون فی سبیل و قاتلون و عدا علیه حقا فی الثوریه و الانجیل و القرآن و من اوفی بعهده من الله فست الذی یایتم به و ذالک هو القوة العظیمه

۱۳۷۴-۱۳۷۵، را می توان نخستین مجموعه اسناد تدوین شده به شیوه علمی قلمداد کرد که شامل اعلامیه ها، بیانیه مراجع، علما و روحانیون ایران به ترتیب تاریخی از سال ۱۳۴۲ تا سال ۱۳۵۷ می باشد. این مجموعه جزو اولین آثار منتشر شده توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی بود که در زمان خود مجموعه نسبتاً کاملی بود. مرکزی که به فرمان حضرت امام (ره)^{۱۴} شکل گرفته و حجت الاسلام سید حمید روحانی مسئولیتش را برعهده داشت وی از طلاب پرشوری بود که در پی مبارزات انقلابی مجبور به ترک ایران و استقرار در عراق شده و در نجف جلد اول «تهضت امام خمینی» را تدوین و منتشر نمود. این کتاب از کتب ممنوعه توسط ساواک بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایشان با راه اندازی «دفتر اسناد انقلاب اسلامی» در قم به تمرکز و جمع آوری و نگهداری اسناد مکتوب دیداری و شنیداری انقلاب اسلامی پرداخت ضمن اینکه در سال ۱۳۵۸ اغلب نامه های مردمی که به حضرت امام (ره) ارسال می شد تحویل این مرکز می گردید از این رو در آرشیو مرکز اسناد، آرشیو ارزشمندی از اسناد قبل و بعد از انقلاب گرد آمده است.^{۱۵}

استفاده از اسناد (دولتی و انقلابیون) به شکل علمی در آثار منتشر شده مرکز اسناد انقلاب اسلامی به چشم می خورد. خاطرات و مبارزات شهید محلاتی^{۱۶} توسط استاد علیرضا کمری تدوین گردیده است. استاد کمری در این اثر ضمن بهره گیری از اسناد امنیتی از اسناد انقلابیون از جمله خاطرات خود نگاشته شهید محلاتی هم بهره گرفته است. پژوهش مهمی که از هر دو نوع اسناد به نحو احسن در آن استفاده شده است کتاب ارزشمند «زندگینامه سیاسی امام خمینی» تألیف دکتر حسن رجیبی^{۱۷} می باشد.

مراکز اسنادی کشور

در ایران مراکز متعدد اسنادی وجود دارد که متأسفانه هر مرکز مقررات خاصی داشته و برخی از این مراکز اسناد خود را ساماندهی نکرده و سرویس دهی ندارند.

۱- سازمان اسناد و کتابخانه ملی: اغلب اسناد سازمان اسناد ملی، اسناد بایگانی های راکد ادارات دولتی است با این حال اسناد وزارت کشور و مجموعه ای از اعلامیه های قبل از انقلاب در کتابخانه ملی - در حال سازماندهی - در پژوهش های مربوط به تاریخ انقلاب مورد استفاده محققان است. این اسناد قبلاً در سازمان اسناد و مدارک فرهنگی نگهداری می شد که بعد از ادغام تحویل کتابخانه و اسناد ملی گردیده است.

۲- مرکز اسناد ریاست جمهوری: تسلط باند خاصی بر آرشیو اسناد این نهاد و عدم اعتقاد ایشان به انتشار اسناد مربوط به انقلاب اسلامی در دوره های قبل موجب گردیده است این مرکز علی رغم داشتن اسناد بسیار ارزشمند وزارت دربار و نخست وزیر، مجموعه ای قابل توجه پیرامون انقلاب اسلامی منتشر ننماید.^{۱۸} سرویس دهی این مرکز هم با سهولت همراه نیست امید است در دولت جدید تسهیلاتی جهت محققان فراهم آید.

۳- مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران: این مؤسسه براساس اسناد خانوادگی رجال عصر پهلوی که به دست نیروهای انقلابی افتاده بود شکل گرفت. حیطة فعالیت این مؤسسه، تاریخ معاصر ایران است. اسناد و انتشارات این مؤسسه بی ارتباط با انقلاب اسلامی نیست بانک اطلاعاتی قوی و اسناد ارزشمند این مؤسسه و سهولت مراجعه محققان از مزایای جالب آن است.

۴- دفتر تدوین تاریخ انقلاب اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی: این دفتر با تمرکز بر اسناد منحصر به فرد حزب جمهوری اسلامی سرویس دهی خارجی ندارد.

۵- مجلس شورای اسلامی: مجلس شورای اسلامی هم دارای کتابخانه و مرکز اسناد ارزشمندی است که محل مراجعه محققان بسیاری است.

۶- وزارت امور خارجه: این وزارتخانه دارای آرشیو غنی است. اسناد این وزارتخانه هم خوشبختانه در حال ساماندهی رایانه ای بوده امید است به زودی به اتمام برسد.

۷- بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی: این بنیاد به مدیریت حجت الاسلام معادیخواه بعد از مرکز اسناد انقلاب اسلامی از قدیمی ترین مراکز پژوهش تاریخ انقلاب اسلامی به شمار می آید فصلنامه یاد تجربه ارزشمندی در پژوهش اسنادی و تاریخ شفاهی می باشد. همچنین این بنیاد دارای بانک اطلاعاتی ارزشمندی است.

۸- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره): نظر به اسناد و مکاتبات رهبر کبیر انقلاب اسلامی به ویژه مقطع بعد از انقلاب تا رحلت معظم له، این مؤسسه دارای اسناد و منابع ارزشمند صوتی، تصویری و مکتوب است متأسفانه استفاده محققان از اسناد مؤسسه

اسنادی اجرا گردیده است و تعداد قابل توجهی هم در دست چاپ است.

آرشیوهای شخصی

همچنان که در مورد اسناد تولید شده توسط انقلابیون گفته شد اغلب این منابع تولید شده کمتر به کتابخانه‌های عمومی راه یافته‌اند بسیاری از این اسناد به جهت مخاطراتی که ممکن بود صاحب آن را تهدید کند از بین رفته‌اند و برخی هم با تمهیدات و مخفی کاری بسیاری نزد انقلابیون محفوظ مانده است؛ از این رو قسمت عمده اسناد انقلابیون را نزد افراد و برخی آرشیوهای مشخص چون مرکز اسناد انقلاب اسلامی، آرشیو سازمان اسناد فرهنگی انقلاب اسلامی که در کتابخانه جمهوری اسلامی ادغام گردیده است می‌توان یافت. برخی از آرشیوهای شخصی که نگارنده اطلاع دارد به شرح زیر است:

- آرشیو آیت‌الله شهید قاضی طباطبایی: شهید آیت‌الله قاضی طباطبایی علاوه بر حفظ کتابخانه اجدادی که کتابخانه‌ای^{۱۱} منحصر به فرد در ایران است خود علاقه فراوانی به گردآوری کتاب‌های اسلامی داشت. در جریان انقلاب اسلامی وی سکاندار نهضت در آذربایجان بود از این رو اغلب اعلامیه‌ها در منزل وی تهیه می‌شد. علاوه بر متن چاپ شده، نسخه خطی این اعلامیه‌ها هم در کتابخانه ایشان موجود است. ضمناً برخی از نوارهای سخنرانی (ریل) سال‌های اولیه نهضت هم در این کتابخانه وجود دارد.

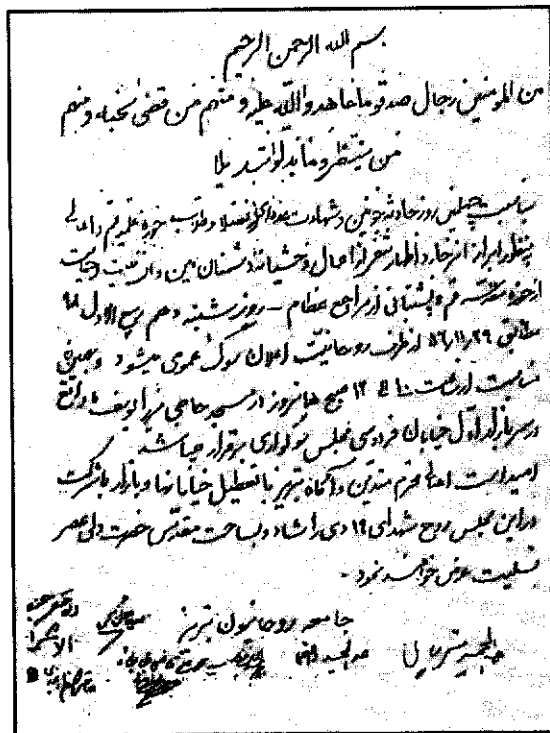
- آرشیو استاد سید هادی خسروشاهی^{۱۲}: استاد خسروشاهی از چهره‌های فعال فرهنگی تاریخ انقلاب اسلامی مجموعه‌ای مفصل از اسناد انقلابیون را در بیست جلد گردآوری کرده است امید است هر چه زودتر اقدام مقتضی جهت انتشار آنها را به عمل آورد.

- آرشیو شخصی آقای حاج رسول جمالی: رسول جمالی از جمله فرهنگیان مبارزان فعال شهرستان اردبیل است که اسناد دوران انقلاب را گردآوری کرده است.

- آرشیو حاج عباس چاروقچی: برادران چاروقچی از مبارزان فعال تبریزی و مریدان امام خمینی (ره) هستند که نقش مهم و مؤثری داشته‌اند به ویژه مرحوم حاج مصیب چاروقچی از نزدیکان شهید قاضی طباطبایی بوده. حاج عباس چاروقچی علاوه بر آنکه در سال ۱۳۵۷ اولین چاپ کتاب «نهضت امام خمینی» را در ایران علی‌رغم ممنوعیت به هزینه شخصی منتشر و توزیع کرد. نوار اغلب سخنرانی‌های دوران انقلاب را تهیه و نگهداری کرده است.

- آرشیو استاد سید مسعود نقیب: سید مسعود نقیب از شعرا و نویسندگان مطرح آذربایجان از خاندان نقیب‌السادات خلخال، آرشیو کاملی از اسناد انقلاب اسلامی آذربایجان و به ویژه خلخال تهیه کرده است ضمن آنکه کتابی هم به نام انقلاب اسلامی در خلخال آماده انتشار دارد.

- آرشیو حسین دوستی: حسین دوستی از نویسندگان و محققان فعال شهرستان اهر می‌باشد که اسناد دوران انقلاب این شهرستان

منحصر به منابع چاپ شده است که امید می‌رود مسئولان مؤسسه راهکاری در این مورد اتخاذ نمایند. «صحیفه امام خمینی» در ۲۲ جلد، «کوثر» مجموعه سخنرانی‌های امام خمینی (ره) در ۳ جلد و انتشار اسناد پنج جلدی پرونده شهربانی امام خمینی (ره) از اهم انتشارات مؤسسه است.

۹- وزارت اطلاعات: این نهاد با دارا بودن نزدیک به دو میلیون مجلد پرونده انفرادی و موضوعی بر جای مانده از ساواک رژیم سابق بزرگترین مرکز اسنادی کشور است. استفاده محققان از آرشیوهای این وزارتخانه محدود به کتاب‌های سندی منتشر شده است. پژوهش‌ها و تحقیق‌های سند محور را مؤسسه پژوهش‌های سیاسی هدایت و به انجام می‌رساند انتشار مجموعه‌های اسناد وزارت اطلاعات هم توسط مرکز بررسی اسناد تاریخی این وزارتخانه صورت می‌گیرد. مجموعه اسناد منتشر شده توسط این مرکز چند محور مشخص دارد: انقلاب اسلامی به روایت اسناد ساواک بیش از ۲۰ جلد مجموعه، یاران امام به روایت اسناد ساواک بیش از ۳۰ مجلد، احزاب سیاسی در ایران، رجال عصر پهلوی، مطبوعات.

۱۰- مرکز اسناد انقلاب اسلامی: در قسمت‌های قبلی اشاراتی به مرکز اسناد انقلاب اسلامی و آرشیو و سابقه آن شده است. با تغییر مدیریت مرکز اسناد در سال ۱۳۷۶ و تدوین برنامه ده ساله برای آن استفاده از اسناد در تدوین تاریخ انقلاب اسلامی روال منظم و منطقی یافت. ایجاد بخش تدوین اسناد و سپس معاونت تدوین اسناد تلاش جهت عملی نمودن این ضرورت بود. ضمن اینکه استفاده از اسناد در پژوهش‌ها به عنوان یک منبع مورد تأکید سایر قسمت‌های پژوهشی مرکز اسناد بوده است. در بخش تدوین تاکنون بیش از هفتاد پروژه

را گردآوری و کتابی هم به نام «انقلاب اسلامی در اهر» در مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) در دست انتشار دارد.

آرشیوهای دیگری نیز وجود دارد که برای جلوگیری از طول مطلب از ذکر آنها خودداری می‌شود، در کنار این آرشیوهای شخصی، عکاس‌هایی (حرفه‌ای و آماتور) را هم بایستی افزود که به جهت حرفه و امکانات موجود خود به تهیه تصاویر از وقایع انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. آرشیو عکس روزنامه‌هایی چون کیهان، اطلاعات آیندگان و رستاخیز هم بایستی فراموش گردد.

پی‌نوشت :

۱. امکاناتی که آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی در گردآوری و ساماندهی اولیه اسناد فراهم آورده است تا حدودی این نقیصه را مرتفع کرده است.

۲. نحوه تکثیر و توزیع اعلامیه‌ها خود موضوع مستقلی برای پژوهش است که در خاطرات مبارزان مسلمان به این موضوع پرداخته شده است. اعلامیه‌ها به سه صورت تکثیر می‌شد نخست چاپ در چاپخانه‌ها (در آغاز نهضت) تکثیر توسط استنسیل، تکثیر توسط لوله پلی کا و تکثیر توسط کاربن.

۳. در مراحل مختلف نهضت گونه‌های مشخصی از ادبیات مرثیه را می‌توان شناسایی کرد که خود موضوع پژوهشی جداگانه است. شعر و ادب انقلابی هم در کنار ادبیات مرثیه موضوع مفصل تحقیق است.

۴. متأسفانه آرشیو کاملی از نشریات دانشجویی خارج از کشور وجود ندارد در آرشیو شخصی استاد کاوه بیات تعداد قابل توجهی از نشریات دانشجویی خارج از کشور وجود دارد که نگارنده به لطف استاد موفق به استفاده از آنها در تدوین کتاب «جنبش دانشجویی به روایت اسناد و خاطرات» گردیده است.

۵. برای اطلاع بیشتر رک به: تقی نجاری‌راد، ساواک و نقش آن در تحولات داخلی رژیم شاه، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.

۶. محققان تاریخ انقلاب نیازمند مراجعه به مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی و هم اسناد آرشیو مجلس می‌باشند.

۷. اسناد و تاریخ شفاهی پیوند تنگاتنگی در تدوین تاریخ انقلاب اسلامی دارند که هر یک می‌تواند خلاء منابع مقابل را تا حدودی مرتفع سازد برای اطلاع بیشتر رک به: رحیم نیکبخت، «جنبش دانشجویی تبریز»، مجموعه مقالات اولین همایش اسناد و تاریخ معاصر، کتاب اول، تهران، مرکز بررسی اسناد تاریخی، آذر ماه ۱۳۸۱، صص ۳۳۱-۳۲۱ و سایت کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران، بخش مقالات مقاله‌ای از صاحب این قلم تحت عنوان «اسناد و تاریخ شفاهی»، www.historylib.com

۸. چنین اتفاقی در مورد دکتر شریعتی افتاد که مرکز اسناد انقلاب اسلامی بر آن شد اسناد کامل وی را در سه جلد تحت عنوان «شریعتی به روایت اسناد» به کوشش علی کردی منتشر نماید.

۹. چنین مورد در اسناد شهید رجایی وجود دارد. شهید رجایی در یک

مقطعی یک ماه به خارج از کشور مسافرت کرده بود در همین ایام مأمور در گزارش‌هایی که تهیه و ارسال می‌کرد نام وی را جزو شرکت‌کنندگان جلسات مبارزان قید می‌کرده است (به نقل از دوست محقق سجاد راعی که پژوهشگر زندگانی و مبارزات شهید رجایی است)

۱۰. در تبریز چه قبل و چه بعد از آن نامه‌ها و یا گزارش‌های بی‌اساس ولی اهانت‌آمیز علیه شهید آیت‌الله قاضی طباطبایی منتشر شد. در اصفهان هم گروه‌های تندرو و افراطی با انتشار کتاب «لیبرال‌های خمینی‌نما» به افشاکاری اهانت‌آمیز علیه مرحوم آیت‌الله خادمی از دوستان نزدیک و مرید حضرت امام (ره) پرداختند.

۱۱. متأسفانه این اسناد مهم و ارزشمند پس از فروکش کردن التهابات سیاسی کشور از توجه و مراجعه محققان کشور خارج گردیده است!

۱۲. مرحوم حجة الاسلام دوانی را می‌توان اولین مورخ تاریخ انقلاب اسلامی نام داد زیرا در سال ۱۳۴۱ کتاب «نهضت دو ماهه روحانیون» را تدوین و منتشر نموده است. حجة الاسلام دوانی ۱۸ دی ماه سال جاری مصادف با شب عید غدیر خم درگذشتند.

۱۳. چاپ دوم این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی در پنج جلد منتشر نموده است.

۱۴. حضرت امام (ره) قبل از پیروزی انقلاب در برخی از پیام‌های خود ضرورت ثبت و ضبط تاریخ انقلاب را گوشزد می‌نمود. فرمانی هم که ایشان خطاب به آقای روحانی صادر کرده‌اند دقت و حساسیت ثبت و ضبط تاریخ انقلاب آن هم از زبان آفرینندگان آن را به خوبی نشان می‌دهد.

۱۵. در این آرشیو علاوه بر اسناد انقلابیون، اسناد دولتی نهادهای امنیتی و آرشیو غنی عکس قبل از انقلاب، حوادث انقلاب، رجال انقلاب همچنین آرشیوی از نوارهای سخنرانی انقلابیون، سرودهای انقلابی (گروه‌های مذهبی و غیرمذهبی) گردآوری گردیده است.

۱۶. منتشر شده در سال ۱۳۷۶.

۱۷. دکتر رجبی فرزند مرحوم حجة الاسلام دوانی است در کنار پدر و برادر- دکتر محمد رجبی - تدوین «خاطرات حجة الاسلام فلسفی» را به انجام رسانده‌اند. در خاطرات فلسفی هم از اسناد به نحو احسن مورد استفاده قرار گرفته است. خاطرات مرحوم فلسفی از دو جهت اهمیت دارد نخست اهمیت راوی دیگر تدوین علمی خاطرات و بهره‌گیری از انواع منابع آرشیوی و کتابخانه‌ای.

۱۸. در بین مجموعه‌های منتشر شده مرکز ریاست جمهوری مجموعه پنج جلدی «اسنادی از جنبش دانشجویان ایران» کتاب منحصر به فردی است.

۱۹. برای اطلاع بیشتر رک به: رحیم نیکبخت، صد اسمعیل زاده، زندگانی و مبارزات آیت‌الله شهید قاضی طباطبایی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰، صص ۱۳۰-۱۲۸.

۲۰. برای اطلاع از فعالیت‌های وی رک به: رسول جعفریان، جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران (از روی کار آمدن محمدرضا شاه تا پیروزی انقلاب اسلامی ۱۳۲۰-۱۳۵۷)، چاپ ششم، تهران، مؤلف، ۱۳۸۵، صص ۶۵۹-۶۵۴.